

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

доктора економічних наук, професора,

• **Кравченко Ірини Семенівни** на дисертаційну роботу

Фтомової Олени Сергіївни на тему:

«Бідність та нерівність: можливості зниження засобами фіскальної політики», подану на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.07 - демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика

Актуальність теми дослідження

Сучасний етап розвитку економіки України супроводжуються загостренням соціально-економічних проблем, одна, з яких – бідність та нерівність населення, що посилюються в умовах сучасних викликів. Адже рівень життя, бідність, нерівність населення, залежить від характеру і темпів економічного зростання. В свою чергу – від засобів фіскальної політики залежить не лише економічний розвиток загалом у країні, а й якість життя, нерівність, рівень бідності тощо. Саме вибір ефективних інструментів фіскальної політики, може дозволити через державний перерозподіл доходів через податкову та видаткову складові забезпечити зниження рівня бідності населення та зменшити нерівність за доходами в країні.

Тому актуальність дисертаційної роботи Фтомової Олени Сергіївни на тему: «Бідність та нерівність: можливості зниження засобами фіскальної політики», не викликає сумніву, як з точки зору сучасних соціально-економічних перетворень в країні, так і з огляду на недостатню розробленість методології дослідження можливості зниження бідності та нерівності засобами фіскальної політики. Вона є не лише актуальною і своєчасною, а й водночас сприймається як відгук на потреби практики щодо пошуку шляхів реформування фіскальної політики з метою сприяння стабільному економічному розвитку, зменшення бідності та нерівності, підвищення загального рівня та якості життя населення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертація Фтомової О.С. виконана згідно з планом наукових досліджень Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України в межах трьох тем, а саме: «Інноваційні перспективи структурних трансформацій на ринку праці в умовах модернізації економіки» (номер державної реєстрації 0113U005060, 2013–2015 рр.), у межах якої здобувач дослідила детермінанти структурних трансформацій ринку праці та специфіку їх прояву в Україні,

проаналізувала шляхи удосконалення фіскальних важелів впливу та взяла участь у розробці напрямів регулювання ринку праці в умовах інноваційних змін; «Конкурентоспроможність робочої сили: методологія та практика оцінювання» (номер державної реєстрації 0115U004583, 2016–2018 рр.), у межах якої дисертанткою висвітлено питання щодо конкурентоспроможності робочої сили, досліджено організаційно-економічні, нормативні та інституціональні аспекти забезпечення конкурентоспроможності робочої сили; «Рівень життя, бідність, багатство та нерівність в Україні: вимірювання, моделювання, прогнозування» (номер державної реєстрації 0118U005424, 2018–2019 рр.), у рамках якої здобувачем здійснено макроекономічне оцінювання міжнародного досвіду щодо застосування методів оцінки рівня життя населення, сформовано й обґрунтовано систему показників рівня життя населення з погляду впливу фіскальної політики.

Ступінь обґрунтованості й достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукові положення, висновки та рекомендації, які представлені у дисертації Фтомової О.С., є достатньо обґрунтованими та достовірними, оскільки вони базуються фундаментальних положеннях сучасної економічної науки, результатах наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем нерівності, бідності та фіскальної політики; належним відбором та оцінкою статистичних даних і матеріалів соціологічних досліджень; використанням сучасних загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, які повною мірою відповідають потребам вирішення поставлених завдань.

Автором проведено науковий аналіз щодо проблем теорії і методології дослідження бідності та нерівності, а також фіскального впливу на рівень життя населення, опрацьовано значну кількість відповідних наукових праць. Рівень наукової роботи свідчить про достатню обізнаність здобувача щодо різних аспектів впливу фіскальної політики на рівень бідності та нерівності.

Достовірність та обґрунтованість основних наукових положень дисертаційної роботи Фтомової О.С. також підтверджується їх апробацією на міжнародних науково-практичних конференціях, достатньою кількістю публікацій у наукових фахових виданнях, за кордоном, у наукових періодичних виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз, використанням у практичній діяльності державними установами, та закладами вищої освіти.

Отже, використання сучасного теоретико-методологічного, методичного й інформаційного забезпечення зумовлюють належну обґрунтованість результатів дослідження, посилюють переконливість отриманих висновків і пропозицій.

Основні положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, їх новизна

Ознайомлення із змістом дисертації та авторефератом дало підстави для визначення основних положень, висновків і рекомендацій, що сформульовані здобувачем, характеризуються науковою новизною та відображають особистий внесок дисертанта. Наукова новизна результатів, отриманих в дисертації, полягає в тому, що автором запропоновано цілісний науковий підхід до формування засад державної фіскальної політики з метою зниження рівня бідності та нерівності. Слід відзначити особливість даної роботи, в якій, автором сформовано триєдиний інклюзивний макроекономічний підхід до дослідження бідності, нерівності та економічного зростання, визначено найбільш ефективні інструменти фіскальної політики з погляду зниження рівня бідності та нерівності на основі застосування економетричного моделювання (кореляційного аналізу, моделей VAR, сценарного моделювання), що дало змогу окреслити оптимальну фіскальну політику України у середньостроковій перспективі. Найбільш суттєвими результатами, що характеризують наукову новизну дисертаційної роботи, є такі:

- сформовано науково-методичні підходи до сценарного моделювання рівня бідності та нерівності залежно від варіювання змісту фіскальних реформ за чотирма сценаріями у середньостроковій перспективі (с. 179 – 182), що дало змогу виявити найбільш ефективне поєднання інструментів фіскальної політики;

- розроблено науково-методичні підходи до моделювання на основі моделі VAR процесів взаємозв'язку бідності, нерівності, економічного зростання та досліджено цей взаємозв'язок з погляду імпульсної відповіді на позитивні фіскальні шоки, що дало змогу визначити найбільш ефективні у часі фіскальні інструменти (с. 171 – 178);

- запропоновано науково-методичні підходи до дослідження впливу фіскальних інструментів на динаміку рівня бідності, нерівності й економічного зростання через моделювання цих процесів методами кореляційного аналізу, що уможливило побудову статистично значущих залежностей між зазначеними показниками та ранжування за чутливістю інструментів фіскальної політики (с. 165 – 170);

- розвинуто науковий підхід, згідно з яким доцільно диференціювати три канали прямого впливу фіскальної політики на бідність та нерівність, а саме, через розвиток людського капіталу, ринок праці, інвестування та оподаткування (с. 77 – 78; 140 – 141; 107 – 136);

- запропоновано розглядати інклюзивність як макроекономічну категорію, яка впливає на ефективність фіскальної політики щодо зниження рівня бідності, нерівності та загального зростання рівня життя в країні, що дозволяє підвищити ефективність державної фіскальної політики через

урахування взаємодії бідності, нерівності та економічного зростання (с. 183 – 188) .

Все вище зазначене дає змогу зробити висновок, що у дисертаційному дослідженні Фтомової О.С. розроблено нові та удосконалено існуючі теоретико-методологічні та методичні підходи, мета дослідження досягнута, а завдання – виконані.

Зміст дисертації, її завершеність та оформлення

Дисертація Фтомової О.С. є завершеним науковим дослідженням, результати якого в сукупності вирішують важливе науково-практичне завдання удосконалення науково-методологічних та прикладних підходів щодо зниження бідності та нерівності населення шляхом реформування фіскальної системи України. Текст дисертаційної роботи викладено відповідно до поставленої мети та завдань. Структура дисертації логічна, складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку використаних джерел і додатків.

У першому розділі «Теоретичні засади регулювання бідності та нерівності методами фіскальної політики» крім узагальнення існуючих наукових підходів та запропонованого сучасного трактування категорій «бідність» та «нерівність» і а також показників їх вимірювання (п. 1.1.), виокремлено державні важелі зниження бідності та нерівності, визначено пріоритети й обмеження у виборі та застосуванні фіскальної політики (п. 1.2.), досліджено взаємовплив бідності, нерівності, економічного розвитку та бюджетних можливостей (п. 1.3.).

У другому розділі «Оцінка бідності, нерівності та фіскальної політики в Україні та країнах Європи» проаналізовано стан бідності, нерівності та фіскальної політики (с. 85 – 97). Здійснено демографічну й економічну оцінку України порівняно з європейськими країнами з погляду трьох основних каналів впливу фіскальної політики на рівень життя, а саме: розвиток людського капіталу; ринок праці; інвестування та оподаткування. (с. 107 – 135, таб.2.3.). Проаналізовано вплив фіскальних реформ на бідність та нерівність (с. 136 – 144). Демографічний та економічний аналіз з позиції трьох основних каналів впливу дав можливість показати переваги й недоліки фіскальної політики в контексті зниження бідності та нерівності в Україні порівняно з європейськими країнами.

У третьому розділі «Прогноз рівня життя населення України на середньострокову перспективу» сформовано методичні підходи до моделювання рівня бідності та нерівності в Україні за чинної фіскальної політики (с. 163 – 171), здійснено прогнозування динаміки бідності та нерівності в Україні до 2025 року за різними сценаріями фіскальної політики (с. 171 – 182) та надано рекомендації щодо адаптації в Україні європейського досвіду фіскальної політики щодо зниження нерівності та бідності (с. 183-195).

Для оцінки впливу державної фіскальної політики на рівень бідності та нерівність в Україні використаний кореляційний аналіз. З наукової точки зору цікавою є матриця кореляції між 10 макроекономічними показниками (с.165). Дослідження автора показують високу кореляцію за деякими параметрами між коефіцієнтом Джині та фіскальними інструментами (с.166), рівнем бідності та фіскальними інструментами (с.168), ВВП на душу населення і фіскальними інструментами (с.169). Цінність даного аналізу полягає в тому, що автор виявляє, що конкретно позитивно або негативно впливає на бідність і нерівність.

Отже, дослідження має теоретико-методологічний, аналітичний та прикладний аспекти. Головна ідея роботи простежується в усіх розділах дисертаційної роботи.

Висновки до розділів відображають суть викладених поглядів автора та одержані результати. Загальні висновки містять найважливіші результати дисертаційного дослідження у відповідності з обраною темою, об'єктом і предметом, метою та поставленими завданнями.

Дисертація за структурою, змістом, оформленням відповідає встановленим вимогам щодо наукових робіт на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук.

Теоретичне і практичне значення результатів дисертаційної роботи

Теоретична цінність роботи полягає у розробці науково-методологічних і методичних засад дослідження впливу державної фіскальної політики на зниження рівня бідності та нерівності, а також формування практичних рекомендацій щодо визначення найефективніших фіскальних заходів для підвищення рівня життя населення в сучасних умовах.

Практична цінність отриманих у результаті дослідження розробок підтверджується тим, що розроблені теоретичні та методичні підходи щодо зниження рівня бідності та нерівності засобами фіскальної політики, зроблені в дисертації висновки і рекомендації знайшли практичне застосування в діяльності вищих органів державної влади, зокрема, Міністерства соціальної політики України та вищих навчальних закладів, про що свідчать відповідні довідки впровадження результатів дослідження.

Повнота викладу основних результатів дисертаційного дослідження в опублікованих роботах автора

Результати наукових досліджень Фтомової О.С., які покладено в основу її кандидатської дисертації, представлені у 13 наукових працях, в яких автору належить 6,46 друк. арк., серед них: 1 колективна робота у закордонному виданні (особистий внесок – 0,88 друк. арк.), 7 статей у наукових фахових

виданнях України (з них одноосібних – 6; таких, що опубліковані у виданнях, які індексуються у міжнародних наукометричних базах – 5), 1 стаття в науковому періодичному виданні іншої держави, 4 публікації у матеріалах міжнародних конференцій.

В опублікованих працях здобувача відображено сутність отриманих результатів дослідження та їх наукова новизна, їх зміст повною мірою розкриває досліджувану проблематику щодо зниження бідності та нерівності населення засобами фіскальної політики. Автореферат дисертації відображає її зміст і не містить положень, які не досліджені в роботі.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

Визначаючи цінність отриманих результатів наукового дослідження, необхідно зазначити його окремі недоліки та дискусійні положення.

1. У ході аналізу основних чинників нерівності автор виділяє глобалізацію, різницю в оплаті праці, регресивне оподаткування, більше інвестиційних можливостей для багатих прошарків населення, гендерну дискримінація, спекуляцію з природними та земельними ресурсами тощо (с.44). Не зовсім зрозуміло, як саме глобалізація впливає на поглиблення нерівності?

2. Автор зробив серйозне дослідження щодо формування ефективної фіскальної політики, яка б сприяла деякому згладжуванню нерівності (с. 50 – 58, 136 – 150). Однак в науковій літературі робиться акцент на нерівність за доходами і на нерівність за багатством (капіталом). При цьому стверджується, що якщо нерівність за доходами в короткостроковій перспективі можна знизити (через соціальну допомогу, через застосування більш прогресивної шкали прибуткового податку), то зовсім інша ситуація з нерівністю за багатством. При деякому зниженні нерівності за доходами, часто через більш стійкий характер нерівності за багатством, в дійсності нерівність посилюється. Наприклад, гроші, отримані незаможними верствами населення від держави, як правило, швидко переходять в руки багатих, які володіють виробничими активами і т.п. Тому бажано було б розглядати зазначені питання в комплексі.

3. На с. 57 дисертаційної роботи автор зазначає, що «перенесення зборів з прямих до непрямих податків, а також розширення бази ПДВ та податку на доходи фізичних осіб позитивно впливають на економічне зростання та стабілізацію державних фінансів. Робити це необхідно за рахунок зменшення податкових витрат, а не підвищення ставок на доходи податку та зборів соціального страхування». На наш погляд, це – дискусійне питання, що породжує сперечання вчених. Але можна констатувати, що найчастіше прискорення економічного зростання пов'язане саме з прямими податками.

4. Як зазначалося, науковий інтерес викликає авторська пропозиція дослідження взаємозв'язку між фіскальною політикою бідністю та нерівністю.

У той же самий час авторські розробки не знайшли втілення у практичній площині дисертації. Наприклад, чи потрібно, за умови реформування фіскальної політики з метою зниження бідності та нерівності, відмовитися від пропорційної системи оподаткування фізичних осіб на користь прогресивної системи? Або, автор наголошує, що на інклюзивність економічного зростання фіскальними засобами можна вплинути через податкову політику (с.183), але при цьому не деталізує, яким саме має бути оподаткування доходів в Україні?

5. У дисертаційній роботі здобувач акцентує увагу на успіхах Польщі та пропонує впровадити її досвід щодо реформування економіки в Україні, зокрема, посилаючись на те, що «Економічне зростання в Польщі було інклюзивним для різних груп суспільства та включало найбідніші прошарки населення і призвело до зменшення бідності з 51% у 2005 році до 30% у 2014 році» (с.185). Але, по-перше, 30% бідності в 2014 році - це багато, по-друге – не дивлячись на те, що різні країни по-різному вимірюють рівень бідності, темпи зниження рівня бідності в Україні за цей же період були набагато більші. Так, рівень бідності за офіційно затвердженому прожитковому мінімуму з 2000 року по 2008 рік знизився в Україні в 4 рази.

6. В теоретичній частині роботи автор дещо зловживає висвітленням еволюції поглядів на проблему дослідження ролі держави та фіскальної політики з точки зору подолання проблем бідності та нерівності (підпункт 1.2.2, с. 59 – 63). З нашої точки зору, цей матеріал потрібно було подати лаконічніше. Слід зазначити також певне перевантаження підпункту 3.3. описом зарубіжного досвіду. Деякі пропозиції автора носять декларативний характер. Зокрема, «Необхідно переглянути роль та підвищити ефективність діяльності уряду (с. 208), запровадити нову модель фіскальної політики (с. 15 автореф.)», без конкретизації того що собою являє модель фіскальної політики, як саме підвищити функціонування державного апарату.

7. Окремі висновки, що містяться в дисертаційній роботі та авторефераті, сформульовані не у формі висновків як суджень, узагальнень, концептів, яких дійшов автор за результатами проведеної роботи, а у формі констатації того, що було розроблено у теоретичному та прикладному плані. Наприклад, узагальнено класифікацію підходів до вимірювання бідності та нерівності, обґрунтовано доцільність застосування теоретико-методологічного підходу до розгляду економічних категорій «бідність» та «нерівність» (висновок 1), здійснено оцінювання фіскальної політики в контексті ефективності її окремих інструментів щодо впливу на рівень бідності та нерівності (висновок 5), тощо.

Висловлені вище зауваження не знижують загальної позитивної оцінки роботи, а наявність дискусійних положень свідчить про складність і актуальність напряду дослідження, обраного здобувачем.

Загальний висновок

Тема дисертаційної роботи Фтомової Олени Сергіївни є актуальною та відповідає паспорту спеціальності 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. Робота виконана на належному науково-теоретичному рівні, є завершеною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що вирішують актуальне науково-практичне завдання, яке полягає у розробленні концептуальних засад зниження бідності та нерівності засобами фіскальної політики. Зміст дисертації відповідає обраній темі, забезпечує досягнення ключової мети дослідження та вирішення відповідних завдань.

Дисертаційна робота за змістом та науковим рівнем відповідає вимогам, що висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Автореферат повною мірою висвітлює усі положення наукової новизни та отримані в дисертації результати.

Таким чином, дисертаційна робота на тему: «Бідність та нерівність: можливості зниження засобами фіскальної політики» за науковою новизною, теоретичною цінністю, практичною значимістю отриманих результатів відповідає пп. 9, 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року №567, які висуваються до кандидатських дисертацій, а її автор – Фтомова Олена Сергіївни, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика.

Офіційний опонент

професор кафедри менеджменту та
соціального забезпечення
Університету банківської справи
доктор економічних наук, професор

I.C. Кравченко

*Підпис професора
кафедри менеджменту
та соціального забезпечення
Університету банківської справи,
доктора економічних наук,
професора Кравченко І.С.
завіряю.*

*Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради Д 26.885.01*

(І.М.Богомолов)